

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Г.О. Матковська

викладач

Національний технічний університет України «КПІ»

Дослідження композиції тексту посідає чільне місце у таких філологічних дисциплінах як стилістика, теорія тексту, літературознавство, риторика. Серед головних аспектів вивчення є проблеми комплексного визначення терміну, розмежування зовнішньої та внутрішньої композицій, окреслення функціонально-семантичних особливостей композиційних складових текстів тощо.

Л.А. Новіков інтерпретує поняття композиції як форму, що систематизує, забезпечує цілісність. У динамічному аспекті композиція визначається як мотивоване розташування компонентів (фрагментів тексту), в кожному з них зберігається певний спосіб зображення (характеристика, опис, діалог, монолог) або окрема точка зору (автора, оповідача, персонажа) щодо зображеного [6, с.16]. З огляду на це, композиція забезпечує єдність і цілісність літературного твору.

Комплексний підхід до визначення поняття пропонує М.П. Брандес. Дослідниця ототожнює композицію із формою – системою способів, прийомів, матеріальних засобів вираження, представлення, перетворення й функціонування змісту; проте, окреслює її три аспекти: аспект зовнішньої мовної форми, аспект доцільності зовнішньої форми та інформаційний знаково-символічний аспект [2, с.54].

Аспект зовнішньої мовної форми пов'язаний із мовленнєвим втіленням функціонального змісту за допомогою використання мовних засобів. Аспект доцільності зовнішньої форми втілює функції призначення об'єктивного змісту тексту, він зумовлений жанровими особливостями тексту й реалізується у вигляді жанрово-стилістичної конструкції предметного змісту. Інформаційний

знаково-символічний аспект форми пов'язаний із культурно-історичним контекстом; цей аспект забезпечує функціонування предметного змісту тексту. У визначенні М.П. Брандес переважає формоцентричний підхід, згідно з яким композиція інтегрує згадані вище три аспекти й відповідно актуалізується у вигляді мовленнєвої, жанрової та сюжетної композицій.

Отже, будова твору детермінує його цілісність, завершеність і єдність. Композиція тексту зумовлена авторськими інтенціями, жанром, змістом літературного твору. Вона втілює систему поєднання усіх його елементів.

Н.А. Ніколіна пропонує розрізнити зовнішню композицію (архітектоніку) та внутрішню композицію. Внутрішня (змістова) композиція визначається перш за все системою образів-характерів, особливостями конфлікту, своєрідністю сюжетних ліній; зовнішня композиція – це членування неперервного тексту на дискретні одиниці [5, с.45].

І.Р. Гальперін розрізняє два типи членування тексту: об'ємно-прагматичне та контекстно-варіативне. В об'ємно-прагматичному членуванні враховується розмір фрагментів тексту. Окреслено такі структурні частини як том або книга (у значенні компонента цілого), частина, розділ, абзац, надфразова єдність. Згідно з контекстно-варіативним членуванням тексту змістово-фактуальна й змістово-концептуальна інформація реалізуються у різноманітних мовленнєвих формах, таких як монолог і діалог; опис, розповідь і роздум; повідомлення та примітки [3, с.52]. Чергування різноманітних мовленнєвих форм у тексті забезпечує сприйняття інформації реципієнтом та визначається авторською інтенцією.

Архітектоніка тексту слугує способом фрагментарного поділу смислу; за допомогою композиційних одиниць автор вказує на об'єднання або, навпаки, розділення елементів тексту і, відповідно, його змісту. Межі кожної композиційної одиниці (розділи, частини, епілоги тощо) визначаються автором. З іншого боку, відсутність маркованих елементів композиції вказує на цілісність просторово-часового континууму, недискретність організації оповіді, нефрагментованість зображеної дійсності.

Будь-яка композиційна одиниця характеризується прийомами актуалізації, що забезпечують виділення найважливіших смислів тексту й активізують увагу його адресата. До згаданих прийомів належать: 1) графічні виділення (шрифтові варіації); 2) повтори мовних одиниць різних рівнів; 3) сильні позиції тексту або його композиційної частини – позиції актуалізації, пов'язані зі встановленням ієрархії смислів, зосередженні уваги на найважливішій інформації, посиленням емоційності й естетичного ефекту, встановленням зв'язку між суміжними та дистантними елементами тексту, забезпеченням його цілісності та зв'язності [1, с.46]. Слід зазначити, що найсуттєвіша інформація розташовується автором у таких сильних позиціях текстового матеріалу як заголовки, епіграф, пролог, епілог.

Внутрішню, глибинну композицію лінгвіст Б.А. Успенський пропонує розглядати як сукупність точок зору у творі. Точка зору у композиції тексту – це своєрідний ракурс, з якого сприймається текстуальна інформація, у поєднанні з архітектонікою тексту вона актуалізує динаміку розвитку його художнього змісту [7, с.13]. Окреслюють наступні аспекти точки зору: ідейно-ціннісну (ідеологічну), лінгвістичну (фразеологічну), просторово-часову, психологічну, зовнішню і внутрішню.

Ідейно-ціннісний або *ідеологічний аспект* точки зору втілює аксіологічний рівень твору – загальну систему світосприйняття. Єдина ідейно-ціннісна точка зору у тексті актуалізується оцінкою зображеної дійсності від імені автора або персонажу твору. Проте, у тексті можуть існувати одночасно декілька рівноправних аксіологічних точок зору, таке явище називають поліфонією [4, с.158]. *Мовний* або *фразеологічний аспект* реалізується лінгвістичними засобами, які характеризують її носія. Стиль мовлення оповідача або героя визначає його світогляд, це пов'язує мовну точку зору з ідейно-ціннісною.

Просторово-часовий аспект точки зору дозволяє реципієнту сприймати подію, пейзаж, інтер'єр через призму авторського бачення або з позиції персонажа твору. У деяких випадках точка зору хронотопу автора й персонажа

співпадають.Можливим є співіснування декількох просторово-часових точок зору в межах одного твору[4, с.160].

Психологічний аспект точки зору полягає в урахуванні психологічних особливостей свідомості персонажу, його суб'єктивних або об'єктивних поглядів при зображенні подій. За наявності декількох психологічних точок зору відбувається поліфонія індивідуально сприйняття. Це відбувається у результаті співставлення суб'єктивно-індивідуальних світів різних персонажів у межах одного твору [4, с.161].

Зовнішня точка зору – це опис подій від імені спостерігача, що не бере в них безпосередню участь. *Внутрішню точку зору* представляє персонаж, від імені якого ведеться оповідь [4, с.162].

Отже, проблема точки зору у композиції становить її центральну проблему; цей феномен структури твору становить його глибинну композиційну структуру й протиставляється зовнішньому (архітектонічному) оформленню текстового матеріалу.

Література:

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999. – 443 с.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс. – М: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
4. Давыдова Т.Т., Пронин В.А. Теория литературы. – М.: Логос, 2003. – 232 с.
5. Николина Н.А. филологический анализ текста. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
6. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. – М.: ЛКИ, 2003. – 304 с.
7. Успенский Б.А. Поэтика композиции. - СПб.: Азбука, 2000. – 348 с.